

Wiesław Charczuk

Walka Narodowych Sił Zbrojnych przeciwko władzy komunistycznej w powiecie węgrowskim w latach 1944-1950

Niepodległość i Pamięć 13/2 (23), 91-99

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wiesław Charczuk

Siedlce

Walka Narodowych Sił Zbrojnych przeciwko władzy komunistycznej w powiecie węgrowskim w latach 1944-1950

Narodowe Siły Zbrojne w powiecie węgrowskim wywodziły się z długoletniej tradycji Stronnictwa Narodowego. W terenie oparciem dla oddziałów NSZ były przedwojenne zaścianki szlacheckie. Szczególnie wybitnie narodowe na terenie powiatu węgrowskiego były gminy: Borze, Jaczew oraz Korytnica. W okresie II Rzeczypospolitej na terenie powiatu węgrowskiego w geografii politycznej obóz narodowy plasował się na znaczącej pozycji, np. w wyborach do Sejmu Ustawodawczego 1919 roku Narodowa Demokracja uzyskała na Ziemi Węgrowskiej 71% głosów, a w niektórych gminach prawie 100% mieszkańców oddało swoje głosy na ND. I tak, w gminie Jaczew 99,2% mieszkańców głosowało na listę narodową, natomiast w gminie Borze 96,4% mieszkańców oddało głosy na ND¹.

Ponadto dużego poparcia NSZ udzielali mieszkańcy Węgrowa, Liwa, Grębkowa, Ossówna, Żarnówki, Czerwonki Liwskiej i Wyszkowa². W okresie okupacji hitlerowskiej strukturę terenową NSZ w powiecie węgrowskim tworzyli: Zygmunt Godlewski „Mruk”, Józef Foremski „Wir”, pchor. Jan Sawicki „Brzeziński”, Karol Czapski, Marian Strupiechowski „Kubin”, Józef Ornoch, Leopold Jaczewski, Tadeusz Tomaszkiwicz, Zbigniew Klem, Czesław Boruc, Stefan Kaczyński „Rafał” z ramienia Związku Jaszczurczego i Jadwiga Cichocka³.

Powiat węgrowski od 1943 roku strukturalnie wchodził w skład XII Komendy Okręgu NSZ „Podlasie”. Należał do jednych z silniejszych, na którym działały siły zbrojne obozu narodowego. W okresie okupacji niemieckiej około 40% wszystkich zaprzysiężonych na terenie powiatu węgrowskiego należało do NSZ. W szczytowym okresie rozwoju, latem 1944 roku siły zbrojne obozu narodowego liczyły w powiecie węgrowskim od 1500 do 2000 żołnierzy, z których zorganizowano trzy bataliony. I batalion terytorialnie obejmował centralną część powiatu. Dowódcą I batalionu został ppor. Karol Czapski „Bieroń”⁴.

1 T. Rzepecki, *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919*, Poznań 1920, s. 147-149.

2 W. Charczuk, *Formacje zbrojne Obozu Narodowego na Południowym Podlasiu w latach 1939-1947 – rozprawa doktorska obroniona w Akademii Obrony Narodowej, Wojskowy Instytut Historyczny 30 III 2001*, s. 171.

3 Tamże, s. 162-165.

4 W. Charczuk, *Formacje zbrojne Obozu Narodowego na Południowym Podlasiu w latach 1939-1947*, Siedlce 2003, s. 92.

II batalion NSZ w układzie terytorialnym obejmował południową część powiatu. Funkcje dowódcy II batalionu pełnił Ciok⁵.

Natomiast w północnej części powiatu zorganizowano III batalion pod dowództwem Otto Herziga „Rogacza”, który pracował jako nadleśniczy lasów łochowskich. W skład III batalionu NSZ została włączona kompania ckm pod dowództwem ppor. Zbigniewa Klema „Zbyszko”⁶.

Następnie w 1944 roku utworzono Pułk NSZ z siedzibą dowództwa w Węgrowie⁷.

Powiat węgrowski należał do obszaru, na którym NSZ nie wykonały rozkazu Komendanta Głównego Armii Krajowej z dnia 7 marca 1944 roku o scaleniu. Pozostały poza strukturami AK. Ostre podziały na szczeblu centralnym ulegały pewnemu stonowaniu w terenie. Dotyczyło to również oddziałów NSZ w powiecie węgrowskim, kiedy to zawarto umowę o współdziałaniu NSZ i AK, którą podpisali ze strony NSZ KP Józef Bieniek „Romański” a ze strony AK mjr Zygmunt Maciejowski „Wolski”⁸. Na mocy tego porozumienia Otto Herzig „Rogacz” zgłosił się do dowódcy I batalionu 13 pp AK⁹.

Trwanie w konspiracji przyniosło mniejsze straty, niż w przypadku ujawnienia się w ramach akcji „Burza”. 1 sierpnia 1944 roku w Warszawie wybuchło powstanie. Mimo negatywnego stanowiska KG NSZ przeciwko powstaniu zbrojnemu, Komenda Powiatowa NSZ „Węgrów” postanowiła udzielić pomocy powstańcom warszawskim. Na rozkaz Komendanta Powiatowego mjr. Stanisława Ostwind-Zuzga został sformowany kilkunastoosobowy oddział pod dowództwem Wacława Kruszewskiego. Oddział wyruszył w kierunku stolicy. Po dotarciu w okolice Pustelnika, dowódca oddziału otrzymał ostrzeżenie, że oddziały NKWD rozbrajają partyzantów idących na pomoc walczącej Warszawie i osadzają w więzieniu NKWD w Rembertowie. Wobec powyższych informacji W. Kruszewski postanowił zawrócić ze swoim oddziałem¹⁰. Latem 1944 roku teren powiatu węgrowskiego stał się widownią zaciętych walk. W sierpniu 1944 roku ziemia węgrowska została opanowana przez Armię Czerwoną. Powiat węgrowski z okupacji niemieckiej przeszedł pod okupację radziecką.

W wyniku zatrzymania ofensywy Armii Czerwonej na linii Wisły, miliony żołnierzy radzieckich zostało rozlokowanych na wschód od Wisły, między innymi i na Podlasiu. Od sierpnia 1944 roku do momentu rozpoczęcia ofensywy styczeniowej w 1945 roku, powiat węgrowski pełnił funkcję zaplecza materiałowego dla jednostek liniowych Armii Czerwonej.

Wskutek działań frontowych, została zerwana łączność i kontakty organizacyjne Komendy Powiatowej NSZ „Węgrów” z KG NSZ w Warszawie oraz z Komendą Okręgu XII NSZ „Podlasie”. Sytuacja polityczna i militarna zmieniła się radykalnie. Większość żołnierzy i dowódców oddziałów NSZ została pozbawiona kontaktów organizacyjnych i zmuszona była do „radzenia sobie” w nowej sytuacji. Często musiano na nowo odtwarzać sieć łączności i struktury organizacyjne w terenie. Niektórzy oficerowie próbowali nawiązać współpracę z AK w celu utworzenia wspólnego frontu działania przeciwko władzy komunistycznej. 15 sierpnia 1944 roku przybył na teren

5 Tamże, s. 93.

6 Tamże, s. 93 i nast.

7 Cz. Mroczek, *Działalność NSZ na terenie powiatu węgrowskiego w latach 1939-1945 – Zapiski z pamięci 1993 roku*, [w:] *Narodowe Siły Zbrojne w powiecie węgrowskim 1942-1950*, praca zbiorowa, Warszawa 1993, s. 45.

8 T. Sobiepanek – relacja w zbiorach autora.

9 W. Charczuk, op. cit., s. 107.

10 T. Sobiepanek, *Wspomnienia żołnierza NSZ*, [w:] *NSZ w powiecie węgrowskim...*, s. 78-79.

powiatu sokołowskiego kpt. „Zwardoń”, oficer KP NSZ „Węgrów” w celu nawiązania współpracy z AK Obwodu Sokołów Podlaski. 19 września 1944 roku doszło do połączenia sił NSZ i AK; kpt. „Zwardoń” został mianowany zastępcą Komendanta Obwodu AK na terenie powiatu sokołowskiego z ramienia NSZ¹¹.

Po wkroczeniu jednostek radzieckich na teren powiatu węgrowskiego, odbudowę struktur organizacyjnych w terenie rozpoczął Komendant Powiatowy NSZ „Węgrów” mjr S. Ostwind-Zuzga „Kropidło”, który w grudniu 1944 roku został aresztowany przez funkcjonariuszy UB. Po jego aresztowaniu funkcję Komendanta na powiat węgrowski pełnił od grudnia 1944 roku do 1950 roku Karol Czapski „Bieroń”, który podjął trud odbudowy struktur terenowych NSZ w powiecie. Adiutantem Komendanta Powiatowego został pchor. Kazimierz Ławecki-Bodecki „Znicz”. Ponadto w strukturze KP NSZ „Węgrów” funkcję oficera organizacyjnego pełnił Jan Zalewski, a oficera kulturalno-oświatowego Bronisław Dul „Ryszard”. W sierpniu i we wrześniu żołnierze na terenie KP NSZ „Węgrów” byli zorganizowani w jednostkę wojskową – kompanię. Jej dowódcą został Tadeusz Sobiepanek. W sierpniu 1944 roku, zagrożony aresztowaniem przez NKWD w obecności mjr. „Kropidło” przekazał dowództwo kompanii Tadeuszowi Korzeniewskiemu „Bończa”. Sam pod przybranym nazwiskiem Marian Kubaj, ukrywał się w Wólce, a następnie w Szczurowie u Antoniego Roguskiego.

W tym okresie główny ciężar pracy KP NSZ „Węgrów” został położony na działalność wywiadowczą i propagandową. W strukturze KP NSZ „Węgrów” do września 1945 roku Tadeusz Sobiepanek pełnił funkcję zwiadowcy i informatora, przekazując cenne informacje o działaniach oddziałów MO, UB i NKWD do Komendanta Powiatowego NSZ Karola Czapskiego. Łączność Komendanta Powiatowego z terenem zapewniali: Irena i Stanisław Kuźniarscy, którzy byli łącznikami KP NSZ „Węgrów”¹².

Istotną funkcję w strukturze KP pełnił Józef Bieniek „Romański”, który jednocześnie sprawował kierowniczą funkcję w pionie politycznym Organizacji Polskiej (wewnętrznej tajnej organizacji NSZ – przyp. W.Ch.) na województwo warszawskie i powiat węgrowski.

Nasylenie terenu oddziałami Armii Czerwonej i jednostkami NKWD, zmusiło dowództwo NSZ do zmiany taktyki działania. 15 maja 1945 roku Komendant Główny NSZ gen. Zygmunt Broniewski wydał rozkaz o przejściu oddziałów do głębokiej konspiracji¹³. Karol Czapski „Bieroń” jako Komendant na terenie powiatu węgrowskiego rozkazał żołnierzom dokonać pogłębionej konspiracji w oparciu o dotychczasowe struktury organizacyjne. W tym trudnym okresie dla żołnierzy NSZ, położono główny nacisk na odbudowę siatki organizacyjnej, łączności, prowadzenie wywiadu i gromadzenie broni. Przy odbudowie struktury organizacyjnej rezygnowano z ludzi niepewnych, wahających się i niezdecydowanych. Trzon organizacyjny stanowić mieli ludzie „spaleni”, gotowi do pełnego trwania w konspiracji. Postanowiono na terenie powiatu scieścić oddziały, tworząc mniejsze, ale za to bardziej operatywne. Na początku 1945 roku w podlaskiej strukturze organizacyjnej NSZ zaszły istotne zmiany, które miały wpływ na funkcjonowanie KP NSZ „Węgrów”. W wyniku odcięcia linii frontu terenowych struktur od KG NSZ w Warszawie, w dniu 4 lutego 1945 roku, w Lublinie została powołana Tymczasowa Narodowa Rada Polityczna Ziem Wschodnich – ciało

11 Z. Murawski, *Stronictwo Narodowe – Organizacje prawicowe w powiecie Sokołów Podlaski w latach 1930-1945*, [w:] *Narodowe Siły Zbrojne na Podlasiu w walce z systemem komunistycznym w latach 1944-1952*, pod red. M. Bechty, L. Zebrowskiego, t. II, Siedlce 1998, s. 126-127.

12 T. Sobiepanek, *Wspomnienia żołnierza NSZ...*, s. 79.

13 *Rozkaz ogólny KG NSZ gen. Zygmunta Broniewskiego z dnia 15 V 1945*, [w:] *Narodowe Siły Zbrojne. Dokumenty, struktury, personalia*, oprac. L. Zebrowski, t. III, Warszawa 1996, s. 139-142.

polityczne, która powołała pion wojskowy w postaci Komendy Ziemi Wschodnich „Wiertacz”. W ramach KZW „Wiertacz” została zmieniona numeracja Okręgu Podlaskiego z XII na XVII. Od lutego do sierpnia 1945 roku KP NSZ „Węgrów” znajdowała się w strukturze organizacyjnej XVII Okręgu NSZ¹⁴.

W okresie od sierpnia 1944 roku do stycznia 1945 roku (do ofensywy styczniowej – przyp. W.Ch.) praca konspiracyjna polegała głównie na kolportowaniu prasy podziemnej, prowadzeniu wywiadu oraz propagandy antykomunistycznej wśród mieszkańców Ziemi Węgrowskiej, gromadzeniu i zabezpieczeniu broni. Taka działalność NSZ była spowodowana nasyceniem terenu powiatu węgrowskiego i rejonów na wschód od linii Wisły jednostkami Armii Czerwonej i batalionami NKWD (około 3 mln żołnierzy – przyp. W.Ch.). Dlatego w tym okresie nie mogło być mowy o większych akcjach i działaniach partyzanckich. Główny wysiłek został skupiony na pracy konspiracyjnej, natomiast, akcje zbrojne prowadzone były rzadko, tylko na ogół w samoobronie przed aresztowaniem.

Po wkroczeniu wojsk radzieckich na terenie powiatu węgrowskiego wydawano pismo NSZ pt. „Głos Polski”, które ukazywało się od sierpnia 1944 roku do 15 grudnia 1944 roku, do momentu aresztowania przez UB Józefa Bienka. Pismo redagowali i wydawali: Józef Bieniek „Romański” i Tomasz Tomasziewicz „Rękawica”. Pismo wychodziło jako tygodnik w nakładzie około 800 egzemplarzy¹⁵.

Czytane było przez sympatyków NSZ, jak i też przez żołnierzy AK. Rozprowadzane było na terenie powiatów węgrowskiego i wołomińskiego. Pismo pełniło funkcję organu informacyjnego. W „Głosie Polskim” ukazywały się artykuły i komunikaty poruszające sytuację polityczną Polski po wkroczeniu Sowietów, np. stosunek wojsk sowieckich do ludności polskiej, postępowanie żołnierzy Armii Czerwonej w stosunku do Polaków.

Nasilający się terror ze strony okupanta sowieckiego, rodził w społeczeństwie węgrowskim instynkt obronny. W ramach samoobrony Polaków przed okupantem sowieckim, utworzono oddziały leśne NSZ, których celem była pomoc i ochrona ludności przed represjami ze strony NKWD, UB i MO, odbijanie członków organizacji patriotycznych z więzień, obozów i transportów, oraz wykonywanie akcji finansowych i niszczenie placówek administracji komunistycznej w terenie (akcje na urzędy gminne – przyp. W.Ch.)¹⁶. Wobec zaistniałej sytuacji Komendant Główny NSZ gen. Zygmunt Broniewski 5 lipca 1945 roku wydał rozkaz dla komórek terenowych w sprawie tymczasowej konieczności organizowania działań oddziałów leśnych. Miały to być niewielkie oddziały w sile 1+5 lub 1+3 żołnierzy. W rozkazie KG sugerował zmianę taktyki działania i kładł szczególny nacisk na działalność zbrojną oddziałów Pogotowia Akcji Specjalnej (PAS).

Od jesieni 1944 roku do lata 1945 roku żołnierze z oddziałów i patroli NSZ, na terenie powiatu węgrowskiego przeprowadzili szereg akcji wymierzonych w administrację komunistyczną, więzienia i areszty UB, oraz na transporty aresztowanych członków podziemia narodowego, dokonując ich uwolnienia. Jesienią 1944 roku (listopad, grudzień – przyp. W.Ch.) żołnierze z kompanii NSZ pod dowództwem Tadeusza Korzeniewskiego „Bończa” przeprowadzili akcje zbrojne na Urzędy Gminne w Wie-

14 *Narodowe Siły Zbrojne w walce z systemem komunistycznym w latach 1944-1952*, pod red. M. Bechty, L. Zebrowskiego, t. II, Siedlce 1998, s. 188-189; W. J. Muszyński, *W walce o wielką Polskę. Propaganda zaplecza politycznego Narodowych Sił Zbrojnych (1939-1945)*, Białą Podlaska-Warszawa 2000, s. 187.

15 T. Tomasziewicz, *NSZ w powiecie węgrowskim w latach 1942-1945* – relacja w zbiorach W.Ch.

16 *Instrukcja dla oddziałów leśnych*, [w:] *Narodowe Siły Zbrojne. NSZ-ONR. Dokumenty, struktury, personalia*, oprac. L. Zebrowski, Warszawa 1996, t. III, s. 143-145.

rzeźnie i Korytnicy, niszcząc dokumenty na dostawę zboża. Natomiast w marcu 1945 roku oddział pod dowództwem Tadeusza Korzeniewskiego „Bończa” w sile około 15 żołnierzy dokonał udanej zasadzki na transport, którym byli przewożeni żołnierze NSZ aresztowani przez funkcjonariuszy Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa w Węgrowie. Zasadzki dokonano na trasie Korczewiec – Grębków. W wyniku przeprowadzonej akcji uwolniono trzech żołnierzy¹⁷. Oddział „Bończy” operował na terenie powiatu węgrowskiego do sierpnia 1945 roku, po czym zawiesił działalność.

Wiosna i lato 1945 roku przyniosły natężenie działań samoobronnych oddziałów i patroli NSZ na Ziemi Węgrowskiej i Liwskiej. W maju 1945 roku żołnierze pod dowództwem Karola Czapskiego przeprowadzili akcję na więzienie PUBP w Węgrowie, gdzie uwolniono aresztowanych członków NSZ. W akcji udział wzięli żołnierze z oddziału „Bieronia”: Zygmunt Sowa „Sępowicz”, Sarnowicz, Sosna i Oskard¹⁸.

Następny etap działalności NSZ w powiecie węgrowskim przypadł na okres po przekształceniu się Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego w nocy z 31 grudnia 1944 roku na 1 stycznia 1945 roku, w Rząd Tymczasowy Rzeczypospolitej Polskiej i nasilenie się terroru ze strony komunistów. Na terenie powiatu węgrowskiego nastąpiły masowe aresztowania żołnierzy NSZ. Aresztowane zostały osoby, które pełniły ważne funkcje w strukturze terenowej NSZ w powiecie węgrowskim, np. Józef Ornoch – dowódca kompanii, który został ranny w potyczce z funkcjonariuszami UB, Pocięj Paderewski, Tadeusz Tomaszewicz, Józef Sobiepanek, Bronisław Zalewski, Czesław Mroczek, mjr „Kropidło” – KP, Kazimierz Ławecki-Bodecki, Bronisław Dul i inni¹⁹. Zmusiło to oddziały i patrole NSZ do zmiany taktyki działania, a mianowicie do głębszego zakonspirowania, gromadzenia i zabezpieczenia broni, i przejścia do akcji samoobrony oraz prowadzenia akcji odbijania aresztowanych członków NSZ. W tym okresie oddziały NSZ przeprowadziły szereg akcji zbrojnych, z których do znaczących na terenie powiatu węgrowskiego można zaliczyć akcję z 25 lipca 1945 roku, kiedy to oddział pod dowództwem ppor. Karola Czapskiego przeprowadził akcję na więzienie PUBP w Węgrowie. W wyniku rozbicia więzienia uwolniono ośmiu aresztowanych żołnierzy, którzy mieli być przewiezieni na proces z Węgrowska do Warszawy²⁰.

Ponadto w wyniku wspólnej akcji żołnierzy NSZ i AK uwolniono ze szpitala na Klimowiznie Tadeusza Roguskiego – członka NSZ, który został aresztowany przez pracowników UB w Węgrowie²¹.

Po powstaniu Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej w dniu 28 czerwca 1945 roku nastąpiło nasilenie walki władzy ludowej z podziemiem niepodległościowym. Latem 1945 roku na teren Podlasia przybył mjr Jan Morawiec „Rębacz” – oficer z Komendy Głównej NSZ w Warszawie z nowymi rozkazami. Od sierpnia na rozkaz mjra Morawca używającego także pseudonimu „Rębacz”, „Henryk”, zaczęto w terenie organizację ścieńnic, kładąc duży nacisk na rozwój PAS-u i gromadzenie broni. Broń pozyskiwano najczęściej z akcji rozbrojeniowych pojedynczych funkcjonariuszy MO, UB i żołnierzy WP oraz kupowano od żołnierzy Armii Czerwonej powracających z Zachodu. Na ten cel jako środek płatniczy mjr Józef Rychlewski „Ignacy Świt” wysłał

17 T. Sobiepanek, *Wspomnienia żołnierza NSZ...*, s. 79.

18 Z. Sowa, *Wspomnienia z okresu niewoli i okupacji*, [w:] *NSZ w powiecie węgrowskim...*, s. 123-124.

19 T. Tomaszewicz, *Powołanie NSZ w powiecie Węgrów* – relacja w zbiorach autora.

20 T. Tomaszewicz, Cz. Mroczek, *NSZ w powiecie węgrowskim w latach 1942-1945* - relacja w posiadaniu W.Ch.

21 W. Charczuk, *Formacje zbrojne obozu narodowego...*, rozprawa doktorska, s. 276.

do Komendy Okręgu NSZ „Podlasie” transport około 40 litrów spirytusu w dwóch beczkach na mleko²², który miał być spieniężony, a następnie za uzyskane pieniądze miano kupić broń dla żołnierzy NSZ i patroli PAS. Kupowano przede wszystkim broń krótką, która była poręczniejsza w czasie akcji, łatwiej ją można było schować. Żołnierze PAS-u na terenie powiatu węgrowskiego używali pistoletów: belgijski 15-strzałowy FN, Parabelum, Vis, TT. Od początku lipca 1945 roku w wyniku przeprowadzonych aresztowań przez UB przestała istnieć Komenda Ziem Wschodnich. W powiecie węgrowskim oddziały NSZ działały bez rozkazów dowództwa centralnego, opierając się na rozkazach i autorytecie lokalnych dowódców. Dopiero od grudnia 1945 roku zaczęła na terenie Podlasia funkcjonować reaktywowana XII KO NSZ z nowym komendantem mjr. Karolem Sękiem „Karol”. Powiat węgrowski formalnie wchodził w struktury Komendy Okręgu „Podlasie”. Nowy Komendant Okręgu uwzględniając sytuację polityczną i militarną na terenie funkcjonowania KO, wprowadził nowe zmiany i metody działania oddziałów i patroli NSZ. Było to spowodowane nasyceciem terenu jednostkami KBW, UB, MO. Karol Sęk – Komendant Okręgu wydał rozkaz zmieniający działanie oddziałów leśnych PAS. W rozkazie Komendant Okręgu proponował działanie oddziałów PAS metodami niewojskowymi, tzn. zniesienie wszelkiej terminologii wojskowej, meldowania się i przekazywania meldunków. Działanie oddziałów w terenie miało polegać na stosowaniu metod grup niewojskowych „bandy”, tzn. otrzymanie wiadomości od wywiadowcy na jakąś akcję, ustne zawiadomienie ludzi, dokonanie akcji, podział pieniędzy bez żadnych pokwitowań, ani rozliczeń²³.

Miało to utrudnić organom bezpieczeństwa rozbięcie struktur organizacyjnych NSZ, ponadto w razie aresztowania członków NSZ nie było dowodów namacalnych (rozkazy, zadania, wykazy ilościowe i personalne), które ułatwiałyby rozszyfrowanie funkcjonariuszom UB siatki organizacyjnej i wojskowej NSZ.

Łączność z Komendantem Okręgu zapewniał Władysław Maliszewski „Władek”²⁴ – dowódca oddziału NSZ, który operował na terenie powiatów sokołowskiego i węgrowskiego. Łączność z mjr. Karolem Sękiem – Komendantem Okręgu Podlaskiego była utrzymywana do kwietnia 1946 roku, tj. do momentu rozbitcia oddziału „Władka” przez oddział Wolność i Niezawisłość. Od tego momentu łączność z XII KO się urwała i oddziały operujące na terenie powiatu węgrowskiego były zdane na rozkazy Komendanta Powiatowego NSZ lub rozkazy swoich dowódców. Aby na przyszłość zapobiec podobnym nieporozumieniom doszło do spotkania łącznika wysłanego przez ppor. Władysława Łukasika „Młot” z Komendantem Okręgu mjr. Karolem Sękiem, na którym ustalono hasło „Krakowiacy”²⁵.

W historii działalności podziemia obozu narodowego na Ziemi Węgrowskiej ważnym wydarzeniem stał się przełom 1945/1946 roku, gdy komuniści postanowili rozprawić się z podziemiem niepodległościowym. Działania komunistów postawiły podziemie niepodległościowe przed nowym, dramatycznym wyborem. Na posiedzeniu Krajowej Rady Narodowej dnia 27 kwietnia 1946 roku uchwalono projekt ustawy o przeprowadzeniu referendum. Data referendum została wyznaczona na 30 czerwca 1946 roku. Do akcji propagandowej przystąpił obóz narodowy, którego celem było odciążenie społeczeństwa od referendum poprzez jego bojkot, lub udzielenie odpowiedzi negatyw-

22 J. Myrcha – Oświadczenie, zbiory własne autora.

23 Tamże, s. 302.

24 Protokół przesłuchania Stanisława Oknińskiego z dnia 1 XII 1950 roku, Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie, Archiwum Sądu Warszawskiego VIII Wydział Karno-Wykonawczy, sygn. VIII KO/914/92/UN, k. 258-259.

25 W. Charczuk, op. cit., s. 211-212.

nej na trzy pytania. NSZ wrogo odnosiły się do referendum ludowego, co wyrażała m.in. treść ulotki, rozprowadzanej wśród społeczeństwa węgrowskiego przez żołnierzy i sympatyków NSZ w ramach propagandy informacyjnej: „nie ulegajmy przemocy bagnetów rosyjskich i zbirów z UB. Dzień 30 czerwca będzie dniem pogwałcenia Konstytucji marcowej 1921 roku. Żądamy przeprowadzenia wolnych, niczym nie skrzepowanych wyborów, żądamy obalenia rządzącej klikki czerwonych faszystów. Granicę na Odrze i Nysie potrafimy utrzymać bez kundli Stalina. Żądamy zwrotu ziem wschodnich z Lwowem i Wilnem. Żądamy usunięcia wojsk bolszewickich [z Polski – przy. W.Ch.]”²⁶. Inną z form działalności obozu narodowego mającej na celu odciążenie mieszkańców Ziemi Węgrowskiej i Liwskiej od udziału w referendum ludowym, było wypisywanie haseł typu „Tyłko kaczka głupi ptak, mówi 3 razy tak” w miejscach publicznych, np. na murach budynków, lub próba blokowania środków lokomocji komunistycznym grupom agitacyjno-propagandowym, poprzez dokonywanie mechanicznych uszkodzeń, np. przebijanie opon, spuszczenie benzyny w samochodach²⁷.

Mimo sfalszowania wyników referendum ludowego na korzyść władzy ludowej, wyniki pokazały komunistom, że opozycja legalna reprezentowana przez PSL oraz podziemie niepodległościowe cieszy się dużym poparciem społeczeństwa podlaskiego. W drugiej połowie 1946 roku nastąpiło na terenie Ziemi Węgrowskiej zintensyfikowanie działań zbrojnych oddziałów NSZ. Działalność zbrojna była skierowana w tym okresie przede wszystkim w aparat bezpieczeństwa i administracji władzy ludowej.

W sprawozdaniu warszawskiego KW PPR oceniającego sytuację w powiecie węgrowskim w 1946 r. czytamy: „Powiat pozostaje pod przemożnym wpływem band NSZ. Bandy grupują się podczas dnia we wsiach, kwaterują po wioskach, rozlepiają afisze. Bezcelność doszła do tego stopnia, że w gminie Sadowne zamordowano towarzysza [członka PPR – przyp. W.Ch.] Zadrożnego Stefana i rozlepiali klepsydry zawiadamiające o jego pogrzebie”²⁸.

Poczucie bezpieczeństwa władzy komunistycznej na terenie powiatu węgrowskiego nie zmieniło się również tuż przed wyborami do Sejmu Ustawodawczego. W listopadzie 1946 roku starosta węgrowski informował: „[...] stan bezpieczeństwa w powiecie pogorszył się, dokonano 3 zabójstw członków PPR, 3 napady na spółdzielnie „Społem”. Podczas napadów na 3 zarządy gminne zrabowano pieniądze na sumę 348 381,36 zł. Ponadto bandy spod znaku NSZ i WiN dokonały 2 napadów na milicjantów i rozbrojono 1 posterunek MO”²⁹.

W okresie poprzedzającym wybory, 12 grudnia 1946 roku oddział PAS na szosie Węgrów – Sokołów Podlaski dokonał akcji zbrojnej na grupę aktywistów robotniczych, którzy jechali na teren powiatu sokołowskiego, w celu organizowania Obwodowych Komisji Wyborczych. Po zatrzymaniu aktywistów, kilku wymierzono chłostę i wraz z pozostałymi puszczono wolno, informując, że jeżeli jeszcze raz zostaną spotkani przez żołnierzy PAS na terenie powiatu węgrowskiego, to zostaną zlikwidowani. W podobny sposób nie dopuszczono do przyjazdu na teren powiatu węgrowskiego aktywistów robotniczych z Mińska Mazowieckiego. W wyniku działalności oddziałów PAS

26 Ulotka NSZ b. d., Centralne Archiwum Wojskowe; Akta Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, sygn. 1580/75/316.

27 Protokół przesłuchania S. Oknińskiego, WUBP z dnia 16 XI 1950 roku, ASW, VIII WKW, sygn. VIII KO/914/92/UN.

28 AAN, KC PPR, sygn. 295/IX/329, KW PPR woj. warszawskiego, Sprawozdanie opisowe za I 1946 r., k. 167.

29 Archiwum Państwowe Siedlce, Starostwo Powiatowe Węgrów, sygn. 152, sprawozdania miesięczne za XI 1946 r., k. 211.

w powiecie węgrowskim wytworzyła się taka sytuacja, że jeszcze w końcu grudnia 1946 roku brakowało kandydatów na stanowiska przewodniczących i zastępców przewodniczących Komisji Wyborczych³⁰.

O skali działalności patroli PAS na terenie powiatu węgrowskiego świadczy sprawozdanie z 1 września 1945 roku sekretarza PPR w Węgrowie, w którym informuje: „Komitet w Grębkowie – rozkład, bandy dominują, sekretarz PPR zamordowany, członkowie są zastraszeni i boją się, nic nie robią”³¹.

Podobna sytuacja panowała w innych gminach powiatu węgrowskiego. Według sprawozdania Komitetu Powiatowego PPR w Węgrowie czytamy: „W gminie Jaczew komitet gminny uległ rozkładowi na skutek zamordowania sekretarza. W gminie Korytnica także rozkład komitetu gminnego, komórki rozpadły się. Pod adresem członków partii parokrotnie wysyłano pogróżki, które doprowadziły do zaniechania działalności partyjnej, a sekretarza zmusiły do opuszczenia terenu gminy Ruchna. W gminie Ossówno słane są ciągle nielegalne pogróżki do sekretarza, którego bandy nachodzą w domu, musi mieszkac nielegalnie, robota partyjna zeszała do podziemia”³².

Rok 1947 stał się okresem przełomowym w walce z podziemiem niepodległościowym. Zwycięstwo w wyborach, jakie osiągnęli komuniści po raz kolejny fałszując wyniki, nie oznaczało, że zakończył się okres stosowania terroru. Wręcz przeciwnie, nastąpiło jego wzmoczenie wobec podziemia narodowego. Latem 1947 roku władze bezpieczeństwa podjęły próbę ostatecznego rozbicia oddziałów NSZ na terenie powiatu węgrowskiego. Przeciwko patrolom PAS i oddziałom NSZ komuniści rzucili dobrze uzbrojonych w broń ciężką żołnierzy WP, Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, funkcjonariuszy UB, MO i ORMO. Mimo formalnego rozwiązania XII KO NSZ na przełomie października i listopada 1947 roku, na terenie powiatu węgrowskiego nadal operowały oddziały podziemia narodowego. Do większych oddziałów operujących w 1947 roku można zaliczyć: oddział Stefana Skolimowskiego „Duży” w sile 10 żołnierzy, Józefa Rostka „Groźny” – 6 żołnierzy, Zygmunta Jezierskiego „Orzeł” w sile 12 żołnierzy, Szczepana Jaworskiego „Ren” – 14 żołnierzy, Kazimierza Szyszko „Szyszko” w sile 20 żołnierzy, Zdzisława Łosienia „Zdziśko” w sile 10 żołnierzy i Karola Czapskiego – 12 żołnierzy³³.

Można stwierdzić, że w 1947 i na początku 1948 roku w oddziałach i patrolach PAS i NSZ na ziemi węgrowskiej funkcjonowało w podziemiu od 100 do 130 żołnierzy. Oddziały operowały najczęściej w sile od 6 do 15-20 żołnierzy, przy czym oddział liczący powyżej 15 osób w tym okresie był zaliczany do większych jednostek podziemia narodowego. Operowanie oddziałów w sile do 10 żołnierzy wynikało z sytuacji militarnej panującej na Ziemi Węgrowskiej w 1947 roku, a mianowicie z dużego nasycenia terenu jednostkami KBW, UB, MO i ORMO. Ponadto pozwalało do-

30 D. Rychlik, *Powołanie władzy ludowej i walka o jej utrwalenie*, [w:] *Spółeczeństwo siedleckie w walce o wyzwolenie narodowe i społeczne*, pod red. J. R. Szaflika, Warszawa 1980, s. 309; szerzej patrz: W. Charczuk, *Formacje zbrojne obozu narodowego...*, rozprawa doktorska, s. 225.

31 D. Smolarek, *Władze komunistyczne wobec opozycji na Południowym Podlasiu w latach 1944-1947*, Siedlce 2005, s. 160.

32 Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, KP PPR Węgrów, sygn. 22/VI/2, referat organizacyjny, Sprawozdania KP PPR za lata 1945-1948, k. 14.

33 W. Boczek, *Mazowiecka jednostka Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego w walce o utrwalenie władzy ludowej w Polsce w latach 1945-1949*, Warszawa 1979 (mps pracy mgr obronionej w Akademii Spraw Wewnętrznych w Instytucie Nauk Społeczno-Politycznych w Warszawie), s. 142-143; *Informator o nielegalnych antypaństwowych organizacjach i bandach zbrojnych działających w Polsce Ludowej w latach 1944-1956*, Warszawa 1964 (reprint), s. 103-113.

wódcom oddziałów i patroli NSZ łatwiej się ukryć, przeczekać obławę i znaleźć zakwaterowanie i wyżywienie dla żołnierzy. Żołnierze obozu narodowego, mając oparcie wśród miejscowej ludności i członków Stronnictwa Pracy, operowali do 1950 roku, np. oddział pod dowództwem ppor. Karola Czapskiego, a patrole PAS nawet do 1951 roku.

Aby rozbić podziemie niepodległościowe na terenie województwa warszawskiego na początku lutego 1947 roku skierowano do powiatu węgrowskiego i sokołowskiego 800 żołnierzy KBW i funkcjonariuszy UBP i MO. Szczególnie silną grupę złożoną z 548 żołnierzy i funkcjonariuszy UBP i MO wydzielono do likwidacji oddziałów NSZ pod dowództwem ppor. Karola Czapskiego³⁴.

Działania podjęte przez władzę komunistyczną w 1947 roku w celu ostatecznego rozbicia na Ziemi Węgrowskiej oddziałów zbrojnych podziemia narodowego nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Nadal w terenie operowały patrole i oddziały NSZ. Działalność patroli NSZ skłoniła władze komunistyczne do podjęcia 20 kwietnia 1948 roku wielkiej operacji pod kryptonimem „Z”, która objęła swoim zasięgiem powiaty: Węgrów i Sokołów Podlaski. Trwała ona do połowy sierpnia 1948 roku³⁵. Zadaniem wojskowym operacji „Z” było ostateczne zlikwidowanie na terenie powiatu węgrowskiego większych grup NSZ, do których zaliczano oddziały Szczepana Jaworskiego „Ren” w sile 14 żołnierzy i Karola Czapskiego „Bieroń” w sile około 20 żołnierzy³⁶.

Operacja „Z” przeciwko oddziałom NSZ i patrolom PAS na terenie powiatu węgrowskiego także nie powiodła się w pełni. Niektóre oddziały nadal działały mając oparcie w terenie, wśród miejscowej ludności. Nie ulega wątpliwości, że bezustanne działania jednostek KBW, UB, MO i ORMÓ w znaczącym stopniu przyczyniły się do osłabienia, a w 1950 roku do zaniku zbrojnego podziemia obozu narodowego na terenie powiatu węgrowskiego.

34 M. Jaworski, *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego 1945-1965*, Warszawa 1984, s. 91.

35 Sprawozdanie z działalności operacyjnej GO „Z” za okres 30 IV – 11 VI 1948 r., CAW, Archiwum KBW, sygn., 1580/75/657, t. 298/2, k. 21-61.

36 Sprawozdanie z działalności operacyjnej GO „Z” za okres 20 IV- 3 VI 1948 roku, tamże, sygn. 1580/75/657, t. 298/2, k. 38-39.